

EL PLA
DE LES TENALLES
DE LA MÓRA,
GRANYANELLA
(LA SEGARRA).
AVANÇ DE L'ESTAT
GENERAL

Per Jordi Pérez i Conill

1

EL Pla de les Tenalles de la Móra, Granyanella (la Segarra) és un assentament que ha vist com darrerament cobrava una certa importància després de diversos anys sense haver estat objecte d'una atenció arqueològica. En el transcurs d'aquests dos darrers anys ens hem fixat, sobretot, en l'estudi del material i hem intentat deixar l'assentament en les condicions necessàries per a dur una activitat arqueològica que ens situï millor per tal de reinterpretar les activitats anteriors i analitzar en primer lloc les seves pautes espacio-temporals. Així doncs en aquest article fem un avanç de l'estat general del Pla de les Tenalles.

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Fonamentalment els motius que ens han cridat l'atenció d'aquest assentament són:

- 1r L'existència d'una sèrie de materials que sembla que poden fer allargar el temps d'ocupació d'aquest lloc, d'època ibèrica, fins a mitjans del segle II a.C., alhora que ens permeten establir l'estreta relació de l'assentament amb el món de la Ilergècia.
- 2n De l'anàlisi de la memòria presentada per P. Villalba al Servei d'Arqueologia es desprèn que aquest assentament podria trobar el seu primer moment vers unes dates que retardaríem fins a finals del segle V a.C.
- 3r El fet que s'han realitzat altres activitats arqueològiques amb anterioritat; activitats arqueològiques que no quedaren exhaurides en el seu moment i que calia plantejar-se a la llum d'una activitat més sistemàtica.

En definitiva, observàvem que de la cultura material exhumada se'n podien obtenir més dades i que estàvem en la línia de les preguntes que ens fem sobre la cultura ibèrica ilergeta. Alhora, la necessitat de continuar les activitats empreses amb anterioritat ens feien pensar i treballar en aquest assentament.

ANÀLISI DE LA SITUACIÓ DE L'ASSENTAMENT

Al Pla de les Tenalles de la Móra s'hi pot anar per dos llocs diferents, de Tàrraga estant.

Una primera ruta consistiria a seguir la N-II vers Barcelona i advertim com el traçat de la meteixa carretera comença a elevar-se anunciant les característiques del major nivell de l'altiplà de la Segarra. Aproximadament, a uns quatre quilòmetres de Tàrraga, entre els Kms. 514 i 515 d'aquesta ruta, hom troba una desviació que, entre cultius d'oliveres i ametllers, descendeix a la vall del riu Ondara fins arribar a l'enclau de la Móra.

Una altra de les maneres d'accedir a aquest indret, des de la ciutat de Tàrraga, consisteix a anar en direcció al Talladell, sobrepassar aquest poble i continuar vers Fonolleres, i desviar-nos vers la Móra pel camí que va a Granyanella i que ens mena fins al peu del mateix assentament. Aquesta ruta, a vegades ho hem comentat, és molt més interessant. Des de la mateixa sortida de Tàrraga podem observar com d'una orografia completament plana, a poc a poc veiem com van apareixent una sèrie d'esporns i el territori va adquirint una fesomia més irregular. Estem entrant a la Segarra.

Malgrat els «imprecisos límits de la Segarra» podem veure, circulant per aquesta pista paral·lela l'Ondara, que deixa endarrera l'antic monestir del Pedragal, el Talladell i fins i tot les restes d'una ne-

8

Àmfores ibèriques del Pla de les Tenalles. Aquest tipus d'àmfora allargassat, amb forma de pastanaga i amb la vora plana és un dels més comuns. Servien per emmagatzemar gra, vi i altres productes agraris. (Foto: Albert Pont).

cròpolis d'època romana, podem veure, doncs com es va produint un canvi progressiu en el relleu, que sobta i alhora ens fa apreciar clarament que estem entrant a un territori totalment diferent. Haurem de dir que aquesta ruta és molt més natural i que, en períodes antics, de la gran extensió d'aquesta terra d'aigua que fou l'Urgell s'accedia a la Segarra per les valls dels rius Corb, Ondara i Sió.

El Pla resta immers en una d'aquestes rutes. La importància de l'Ondara marcarà, en definitiva, el context cultural que, com ja veurem, ens situa de ple en el món de la Ilergècia. Caldrà afegir aquí que l'orografia, l'existència del Comallaret, és deguda a un fort procés d'erosió que es produeix en el terciari i que arrossega terres vers la pròpia vall de l'Ondara des de la zona alta de Granyanella i el límit de la divisió d'aigües amb la vall del riu Corb. Els materials més durs restaren perennes a l'acció erosiva de l'aigua i d'alguna manera les calcàries de la part superior del Pla aguantaren aquest procés.

L'assentament ocupa aquesta coma abocada a la vall de l'Ondara per la seva part superior i en les vessants. La seva orientació nord-sud, perpendicular a la vall est-oest, ens fa apreciar l'existència d'abancament en la vessant est, que són el fruit d'activitats agrícoles modernes. Més actualment, la vessant oest fou objecte d'un gran procés de rebaixament per condicionar un espai agrícola, que afectà un vint per cent de l'assentament. Per tant, actualment la zona que pot oferir més dades i que ens permet un treball amb més condicions és la part superior de l'assentament on ja P. Villalba incia els seus treballs i on, fins i tot, amb anterioritat R. Boleda i J. Tous hi intervingueren.

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

La primera notícia publicada que tenim de l'assentament ens la dona R. Pita, però de fet aquest autor portà a la impremta les dades que obtingueren R. Boleda i J. Tous. Qui va descobrir l'assentament fou R. Boleda l'any 1952. Aquest autor ens exposa, en la seva carta arqueològica, que llavors s'apreciaven restes d'estructures que afloraven a la superfície i una gran quantitat de materials, fragments ceràmics que es podien recollir amb facilitat. D'aquí el nom del Pla de les Tenalles.

En un parell d'anys més tard J. Tous redescobrí l'assentament i també hi va trobar abundant material ceràmic de vernís negre, que ha passat desapercebut fins els nostres dies, un conjunt de fusaioles i una pica, un gran cossi de pedra treballada que es conserva al Museu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. E. Ripoll tractà a la revista *Ampurias* de l'aparició d'un nou assentament íber i es feia ressò d'aquestes troballes.

El Pla de les Tenalles passava d'aquesta manera a augmentar la llista dels assentaments íbers i esdevenia una fita que restà, en certa mesura, al marge de les preocupacions dels arqueòlegs, més avessats a la vall del Segre. Llavors, pensem, s'estava excavant a la Pedrera de Vallfogona de Balaguer i els membres de l'Institut d'Estudis Ilerdencs cercaven els assentaments del Bronze Final, excavant altres poblats ibèrics a la mateixa vall del riu Segre com, per exemple, la Punta del Calvari, a la Granja d'Escarp, o el Pilaret de Santa Quitèria, a Fraga.

Posteriorment C. Solsona, observant algun material provinent del Pla de les Tenalles que es guarda en la col·lecció de R. Boleda, publicà l'any 1965 un article a la revista *Pyrenae*. En aquest treball es fa ressò d'un fragment ceràmic de vernís negre pertanyent a una forma 24-25 B de N. Lamboglia, que llavors fou situat cronològicament a finals del segle III a.C. i principis del segle II a.C. Aquesta nota a la revista *Pyrenae* s'esdevingué l'únic element cronològic que es conegué d'aquest assentament durant força temps. Tanmateix les excavacions que es realitzaven sobre la cultura ibèrica ilergeta inicien els anys setanta amb una forta preocupació per estudiar l'origen del món ibèric en aquestes terres, i s'excava a Roques de Sant Formatge a Serós, es reexcava a la Pedrera de Vallfogona de Balaguer i també s'excava al Molinet de Poal. El Pla de les Tenalles continuava guardant la seva documentació al marge de l'acció del picot. L'arqueòleg continuava abocat a la vall del Segre davant l'abundosa feina de prospecció realitzada per R. Pita i L. Díez-Coronel. Haurem de destacar, de tota manera, que en les terres de l'interior s'inicià un treball d'excavacions molt important al Molí d'Espígol de Tornabous per part del Museu de Solsona i del Sr. R. Boleda, en principi, i posteriorment per J. Maluquer de Motes i el

seu equip de la Universitat de Barcelona. Al mateix temps, l'any 1976, R. Boleda publicà la seva Carta Arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió, on trobem una referència del Pla de les Tenalles.

A finals dels anys setanta, P. Villalba, sota les indicacions de J. Tous, inicià una activitat arqueològica. Aquest professor de l'Institut de Tàrraga va saber iniciar tota una dinàmica arqueològica que ha tingut la seva transcendència a Tàrraga, però sobretot hem de ressaltar l'inici de les excavacions l'any 1978 i la seva continuïtat fins l'any 1983.

En el transcurs d'aquestes excavacions sortí a la llum una gran quantitat de materials i d'estructures que P. Villalba centrava en uns moments de finals del segle III a. C. i principis del segle II a.C., amb un element «inexplicable», com els fragments de ceràmica de figures roges, que els situava en el marc de les factures tardanes d'aquest estil en la segona meitat del segle IV a.C. Posteriorment l'any 1983 finalitzaren les excavacions i P. Villalba presentava una memòria al Servei d'Arqueologia on s'hi mostrava un recull del material més destacat aparegut en el transcurs dels 1978-1981.

Vista del Pla de les Tenalles de la Móra abans del retallament de la seva part inferior. (Arxiu Fotogràfic del Museu Comarcal-Tàrraga).

INICI DEL NOSTRE INTERÈS PEL PLA DE LES TENALLES

Després de diverses campanyes de prospecció i d'excavació al Tossal de les Tenalles de Sidamon ens interessàrem per veure la relació d'aquest assentament amb els seus assentaments veïns. Això ho fèiem pel plantejament d'un treball global al Tossal, que comptés amb els treballs realitzats el 1915.

Una de les fites, davant d'aquesta perspectiva, era la necessitat que hi havia de comparar un càlato aparegut al Pla de les Tenalles. Tanmateix el material de vernís negre que observàrem en una vitrina que hi havia a l'Ajuntament, que havia estat el fruit de les primeres prospeccions de J. Tous l'any 1954 i que havia passat desapercebut, representava una altra fita important en la cronologia final d'aquest assentament que s'allargava fins a mitjans del segle II a.C., com ja hem exposat en altres llocs. Posteriorment, i mostrat l'interès de l'Ajuntament a reemprendre les excavacions al Pla, ens plantejàrem un estudi detallat de la memòria de P. Villalba.

Quan veiérem el material exposat en aquesta memòria observàrem ràpidament que les cronologies eren altes per a aquest assentament, que els fragments de ceràmica de figures roges no esdevenien els únics elements antics i que s'havia de fer una replantejament.

En primer lloc observàrem que a la llum de les aportacions de J.P. Morel els famosos fragments que publicava C. Solsona i que també havia trobat P. Villalba calia situar-los en uns moments més antics, a principis del segle III a.C. Al mateix temps observàvem d'altres materials com poden ser unes pàteres sense vernís que imitaven gàlibs de vernís negre, que també podíem situar en aquests moments.

En la memòria també apareixia una fíbula d'apèndix caudal retornat i en contacte amb l'arc que, si més no, es pot situar en la segona meitat del segle IV a.C. Fins i tot un fragment de vora *inset lib*, que podríem remuntar a finals del segle V a.C., hi era present.

La memòria de P. Villalba esdevenia com una autèntica caixa de sorpreses, però per una altra part no es plantejava cap conclusió respecte a la cronologia de la cultura material allí exposada. Si més no, podríem advertir que deixava d'ésser estranya la presència dels fragments de ceràmica de figures roges i semblava que se'ns ofería un material que molt bé podia acompanyar els fragments citats. Això ens va fer pensar ja d'una manera clara que l'assentament pot comptar amb diversos moments d'ocupació que tanmateix no es reflectien.

La memòria, des del punt de vista d'excavació, plantejava l'existència d'una sèrie de cales disperses per la zona sud, centre i nord, sense cap tipus de relació les unes amb les altres. Aquestes cales, per una altra banda, oferien la presència d'una sèrie d'estructures molt diverses amb tècniques i plantejaments constructius diversos.

L'estratigrafia no estava relacionada amb les estructures i els materials provinents dels estrats presentaven qüestions que a nosaltres ens van preocupar.

En aquests moments nosaltres comptem amb unes estructures excavades i uns materials sense que entre ambdós aspectes de la cultura material hi hagi cap relació.

CAMPANYA 1989

Davant de tota la problemàtica que presentava l'assentament, el 1989 ha estat un any de plantejaments i d'anàlisi de l'actual estat que ens presenta.

Els objectius fonamentals s'han centrat a estudiar tots els materials que no foren inclosos en la memòria 1978-1981, sobretot els provinents de l'anomenada «casa 3». Una altra activitat s'ha centrat en un estudi acurat de totes les estructures aparegudes en el transcurs de les campanyes de P. Villalba i el seu dibuix. Al mateix temps hem iniciat l'excavació d'un sector que estava entre dues antigues cales per tal d'unir-les i interrelacionar-les.

Així, en principi, l'estudi del material provinent de la «casa 3» ens ofereix un ampli ventall cronològic que pot anar des d'un moment imprecís de la segona meitat del segle III a.C., amb l'aparició de vaixel·la de vernís roig ilergeta, fins un altre moment de la primera meitat del segle II a.C., amb la presència del famós càlatos de l'au, i una gran quantitat de fragments de vores i bases d'àmfores de base cònica. Cal destacar algun fragment de ceràmica de vernís negre que encaixa amb aquestes dades més tardanes.

Nosaltres, a hores d'ara, no podem parlar de la «casa 3» com un conjunt tancat, sincrònic, que pugui respondre a un sol moment d'ocupació. Més aviat creiem en la presència de més d'un moment pel fet que tot el sector que en l'inventari P. Villalba anomena «extramurs» esdevé una acumulació que podria ser la base d'un nou moment d'ocupació més tardà que quedaria limitat, suposem, per d'altres estructures que resten a nivell superior o bé tallen la suposada muralla. De tota manera hem de dir que aquesta àrea de la vessant oest on es troba la «casa 3» presenta l'existència d'una escala que relacionaria dos nivells diferents. Intuïm un probable mètode d'aprofitament de la vessant, que no és nou en la cultura ibèrica.

Quant a les estructures en general, s'observa que presenten diverses maneres d'estar construïdes:

— Una es basaria en la col·locació de grans llambordes verticalment i paral·leles reblertes per carreus més petits perfectament escairats i de tendència cúbica. En alguns casos hem pogut observar com aques-

tes estructures foren excavades fins a la seva base i podem veure com estan en contacte directe amb la roca calcària natural del Pla. Tanmateix a sobre d'aquestes grans llambordes advertim la presència de petits carreus que anivellarien el llenç del solament del mur per tal d'iniciar una probable paret a base de tovots o tàpia. Aquest darrer extrem no es troba documentat en el registre arqueològic de P. Villalba.

— Un altre tipus constructiu es basaria en la configuració d'un mur a base d'arreglar una doble o triple fila de carreus al damunt dels quals s'aixecaria el mur. En alguns casos el tipus de carreu que està en contacte amb la roca natural del Pla és un únic carreu pla, de grans dimensions, al damunt del qual se'n col·loquen d'altres de dimensions més petites.

— No podem deixar d'enumerar el cas que en alguns solaments les pedres que formen el mur estan «lligades» amb fang.

Davant de tot aquest ampli espectre tècnic no podem concloure res. Ara bé, aquesta diversitat constructiva ens porta a pensar que els diversos tipus constructius poden respondre a cronologies diferents o bé a funcions diferents, sense excloure la relació que podrien mantenir aquestes hipòtesis. Així observem, per exemple, que les dues parets paral·leles que formen l'espai del carrer que es va detectar al centre de l'assentament poden acomplir una funció diferent a la de les parets mitjanes entre les habitacions. Però hem de dir que a hores d'ara ens movem plenament enmig d'especulacions sobre aquests extrems.

En definitiva, aquesta és una qüestió que si ara no podem resoldre ens la plantejarem en la mesura que avancin les excavacions. Si anem unint els sectors sense excavar que hi ha entre les diverses cales i analitzem la relació de l'estratificació, podrem treure'n el màxim profit i podrem aconseguir dades que aparentment s'han perdut.

En aquesta línia ens hem plantejat l'excavació d'un sector a la zona centre, àrea oest, on hem pogut establir una cala que relacionava dues estructures excavades amb anterioritat. En aquest sector hem pogut veure com un grup d'estrats s'engalzava a les dues parets excavades amb anterioritat. Cal, però, un estudi més acurat de l'estratificació i dels materials obtinguts, per arribar a alguna interpretació. És en aquesta direcció que ens movem per tal de poder obtenir la major documentació possible dels sectors excavats els anys 1978-1983.

PER ACABAR

Per acabar amb aquest avanç de l'estat general podem dir que avui comptem amb un assentament al Pla de les Tenalles de la Móra, Granyanella, la Segarra, que es troba situat en una coma abocada a l'Ondara, en una zona rica arqueològicament, on tot just estem iniciant l'estudi de la relació amb altres assentaments.

Podem dir, també, que si a hores d'ara encara no comptem amb suficients dades per interpretar els elements urbans que se'ns ofereixen, per altra banda advertim alguna remodelació i reestructuració. Això s'ha detectat a la zona nord, àrea oest, i més concretament en el sector on es troba la «casa 3». A la resta de les zones i àrees excavades amb anterioritat no podem interpretar cap element nou en aquesta direcció.

Aquest Comalleret, com era conegut d'antuvi, fou habitat des d'un moment que podríem situar a finals del segle V a.C. i l'ocupació del lloc es desenvoluparia fins a mitjans del segle II a.C. Hem d'afegir que a la vessant nord i en la part plana de la vall de l'Ondara han aparegut restes de ceràmica que per les descripcions fetes per J. Tous podrien situar-se en una època de dominació romana.

Avui, com podem deduir, el Pla de les Tenalles esdevé un autèntic repte que pot esdevenir un punt clau per reinterpretar els diversos moments que s'han desenvolupat en el transcurs d'una època ibèrica plena, i com aquests poden enllaçar amb les seves fases tardanes.

BIBLIOGRAFIA SOBRE L'ASSENTAMENT

- PITA MERCÈ, R.: *Datos arqueológicos ilerdenses V*, dins *Revista Ilerda*, núm. XVIII, Lleida, 1954, pp. 208
- RIPOLL PERELLÓ, E.: «El poblado y la necrópolis Ilergeta de La Pedrera (Vállfogona de Balaguer, Lérida)», dins *Revista Ampurias*, Vol. XXI, Barcelona, 1959. En aquest article, E. Ripoll inclou una nota sobre el Pla de les Tenalles.
- SOLSONA, C.: «Cerámica campaniana del poblado de La Mora (Lérida)» dins *Revista Pyrenae*, 1, Barcelona, 1965, pp. 176-177.
- BOLEDA I CASES, R.: *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*, Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gili i Gaya; I.E.I, Lleida, 1976.
- VILLALBA, P.: «El Pla de les Tenalles, Grtanyanela», dins *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982, P.p. 263-264.
- TOUS, J.: «Pla de les Tenalles de La Mora o del Comallaret , Granyanella» dins *Les exvacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982, p. 265.
- PÉREZ I CONILL, J.: «Per què el Pla de les Tenalles de Granyanella, Segarra», dins *Palestra*, U.N.E.D., en premsa.
- PÉREZ I CONILL, J.: *El kálathos de la ave del Pla de les Tenalles, Granyanella (Lérida)*, Homenaje a Emeterio Cuadrada, Múrcia, en premsa.
- PÉREZ I CONILL, J.: «El Pla de les Tenalles (Granyanella, Segarra) i la fi de l'hàbitat ibèric excavat a l'Ilergècia Oriental», VIII Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, *La romanització del Pirineu*, en premsa.